PANYAPAT
ปัญญาพัฒน์

JSDP
Journal of Spatial Development and Policy
https://so16.tci-thaijo.org/index.php/JSDP/index

Research Article

Faith-based Power and Grassroots Economic Revitalization: Bo Phan Khan Cultural Market, Roi Et Province

Parin Phattharapanyakun[1] and Narintra Mingolo[2*]

[1] *Social Education Program, Faculty of Education and Human Development, Roi Et Rajabhat University, Thailand*

[2] *Mathematics and English Program, Faculty of Education and Human Development, Roi Et Rajabhat University, Thailand*

* *Corresponding author. E-mail: m.narintra@gmail.com*

ABSTRACT

This research aimed to 1) examine the dynamics of local history and collective memory in the Bo Phan Khan community; 2) analyze the role of faith in Chao Pu Phan Phuwong as a social mechanism for revitalizing community relationship networks; 3) investigate the process through which the Bo Phan Khan Cultural Market Assembly was formed to manage cultural capital in an active and dynamic way; and 4) assess its impact on the community's grassroots economy. The study employed a qualitative research methodology, combining documentary research with participant observation. Economic value was assessed through gross circulation revenue. The findings revealed that 1) the Bo Phan Khan community selectively drew upon collective memories of the prosperous period before 1981 as a cultural foundation for reviving local identity; 2) faith in Chao Pu Phan Phuwong continues to function as a symbolic center linking a network of nine villages through their shared status as descendants of the same ancestral spirit; 3) this descendant-based network gave rise to the Bo Phan Khan Cultural Market Assembly, which manages cultural capital through agreed rules, regulations, and a central community fund; and 4) in economic terms, the seven market events generated approximately 11.40 million baht in gross circulation from an investment of 750,000 baht, representing a return of 15.21 times the initial investment. In conclusion, the power of faith can serve as a form of dynamic cultural capital that connects memory, participation, and the sustainable development of the grassroots economy.

Keywords: Faith-Based Power, Cultural Market Assembly, Bo Phan Khan, Collective Memory, Grassroots Economy, Dynamic Cultural Capita

Received: 9 March 2026;
Revised: 16 April 2026;
Accepted: 18 April 2026

© 2026 JSDP: Journal of Spatial Development and Policy
ISSN: 2985-220X (Online)

สัทธานุภาพเจ้าปู่ผ่าน: การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากผ่านตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขัน จังหวัดร้อยเอ็ด

ปริญ ภัทรปัญญากูร[1] และ นรินทรา มิ่งโอโล[2*]

[1] สาขาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด ประเทศไทย

[2] สาขาคณิตศาสตร์และภาษาอังกฤษ คณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด ประเทศไทย

* Corresponding author. E-mail: m.narintra@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพลวัตของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและความทรงจำร่วมของชุมชนบ่อพันขัน 2) วิเคราะห์บทบาทของสัทธานุภาพต่อเจ้าปู่ผ่านภูวงศ์ในฐานะกลไกทางสังคมในการฟื้นฟูเครือข่ายความสัมพันธ์ของชุมชน 3) ศึกษากระบวนการสร้างประชาคมตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันในการจัดการทุนวัฒนธรรมเชิงเคลื่อนไหว และ 4) ประเมินผลกระทบต่อเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน งานวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการศึกษาเอกสารร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยมีการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากรายได้หมุนเวียนรวม (Gross Circulation) ผลการวิจัยพบว่า 1) ชุมชนบ่อพันขันได้คัดเลือกความทรงจำร่วมในยุคแห่งความผาสุกก่อนปี พ.ศ. 2524 มาใช้เป็นฐานทางวัฒนธรรมในการฟื้นฟูอัตลักษณ์ 2) สัทธานุภาพต่อเจ้าปู่ผ่านภูวงศ์ยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงเครือข่าย 9 หมู่บ้านผ่านสถานะของลูกหลานของเจ้าปู่เดียวกัน 4) เครือข่ายความเป็นลูกหลานเจ้าปู่นำไปสู่การก่อตัวของประชาคมตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันเพื่อจัดการทุนวัฒนธรรมผ่านกฎกติกาและกองทุนกลาง 4) ด้านเศรษฐกิจ พบว่าการจัดตลาด 7 ครั้ง สร้างรายได้หมุนเวียนรวมประมาณ 11.40 ล้านบาท จากการลงทุน 750,000 บาท หรือคิดเป็นผลตอบแทน 15.21 เท่าของเงินลงทุน สรุปได้ว่าพลังแห่งสัทธานุภาพสามารถทำหน้าที่เป็นทุนวัฒนธรรมเชิงเคลื่อนไหวที่เชื่อมโยงความทรงจำ การมีส่วนร่วม และการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: สัทธานุภาพ, ประชาคมตลาดวัฒนธรรม, บ่อพันขัน, ตาข่ายทางสังคม, เศรษฐกิจฐานราก, การมีส่วนร่วม

© 2026 JSDP: Journal of Spatial Development and Policy

บทนำ

ช่วงทศวรรษที่ผ่านมา แนวคิดเรื่องการพัฒนาโดยใช้ทุนวัฒนธรรมเป็นฐาน (culture-based development) ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในวงวิชาการและนโยบายสาธารณะ เนื่องจากตระหนักว่าการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชุมชนมิได้ขึ้นอยู่กับทรัพยากรทางกายภาพเพียงอย่างเดียว หากยังเกี่ยวข้องกับความทรงจำร่วม ความเชื่อ ภูมิปัญญา และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่หล่อหลอมผู้คนในพื้นที่ (Bourdieu, 1986; Crang, 1998) ในบริบทของสังคมชนบทไทย โดยเฉพาะในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วัฒนธรรมจึงมิได้เป็นเพียงมรดกจากอดีต หากเป็น “ระบบชีวิต” ที่เชื่อมโยงผู้คนกับพื้นที่ ทรัพยากร และความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างลึกซึ้ง (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546)

แนวคิดทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital) อธิบายว่าวัฒนธรรมสามารถทำหน้าที่เป็น “ทุน” ที่มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างโอกาสและอำนาจในสังคม ไม่ต่างจากทุนทางเศรษฐกิจหรือทุนทางสังคม (Bourdieu, 1986) ทุนวัฒนธรรมอาจปรากฏในรูปของความรู้ ทักษะ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต หรือสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สั่งสมอยู่ในชุมชน เมื่อได้รับการจัดการอย่างเหมาะสม ทุนวัฒนธรรมสามารถแปรเปลี่ยนเป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคมได้ โดยเฉพาะในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์และเศรษฐกิจฐานราก (Howkins, 2001; Gibson-Graham, 2005)

ขณะเดียวกัน การศึกษาทางมานุษยวิทยาได้ชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมไม่ได้ดำรงอยู่เพียงในรูปของวัตถุหรือกิจกรรม หากยังปรากฏผ่านระบบสัญลักษณ์ ความเชื่อ และพิธีกรรมที่ทำหน้าที่สร้างความหมายร่วมให้กับสมาชิกในสังคม Geertz (1973) อธิบายว่าวัฒนธรรมคือ “ระบบสัญลักษณ์” ที่มนุษย์ใช้ในการตีความโลกและสื่อสารความหมายร่วมกัน

ขณะที่ Turner (1967) ชี้ให้เห็นว่าพิธีกรรมเป็นกระบวนการทางสังคมที่ทำให้ผู้คนเกิดความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน หรือที่เรียกว่า communitas ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการรักษาความสัมพันธ์และความเป็นปึกแผ่นของชุมชนช่วยเปิดมุมมองใหม่ต่อความเชื่อพื้นบ้านและพิธีกรรมในสังคมชนบทว่า ไม่ได้เป็นเพียงความเชื่อทางจิตวิญญาณ หากยังทำหน้าที่เป็นกลไกทางสังคมที่เชื่อมโยงผู้คนกับพื้นที่และกันและกัน

มิติของพื้นที่ แนวคิดภูมิศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural Geography) เสนอว่าพื้นที่เป็นพื้นที่แห่งความหมาย (place) ที่มนุษย์สร้างขึ้นผ่านประสบการณ์ ความทรงจำ และการปฏิบัติทางวัฒนธรรม (Sauer, 1925; Tuan, 1977; Crang, 1998) ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมจึงเป็นผลลัพธ์ของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งสะท้อนทั้งประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และระบบความเชื่อของชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งเป็นภูมิประเทศที่มีลักษณะเฉพาะทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การผลิตเกลือสินเธาว์และการเพาะปลูกข้าวที่สืบทอดมาเนิ่นนาน (สุกัญญา เบาเนิด, 2553; เดช ภูสองชั้น, 2545)

พื้นที่บ่อพันขัน อำเภอหนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นหนึ่งในภูมิทัศน์วัฒนธรรมสำคัญของทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งมีประวัติศาสตร์การผลิตเกลือสินเธาว์และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมาอย่างยาวนาน หลักฐานทางโบราณคดีและภูมิปัญญาท้องถิ่นสะท้อนให้เห็นว่าการผลิตเกลือมิได้เป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หากยังเชื่อมโยงกับความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนอย่างแนบแน่น (สุกัญญา เบาเนิด, 2553; ขาว สมอาษา, 2565) โดยเฉพาะความศรัทธาต่อ “เจ้าปู่ผ่านภูวงศ์” ซึ่งได้รับการยกย่องในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้ปกปักรักษาแหล่งเกลือและชุมชน ตำนานและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเจ้าปู่ผ่านจึงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางสัญลักษณ์ที่หล่อหลอมความทรงจำและอัตลักษณ์ร่วมของผู้คนในพื้นที่ (พระปลัดขาว คุตฺตธมฺโม, 2566)

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะการพัฒนาทางโครงสร้างพื้นฐานและการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจชนบท ได้ส่งผลให้กิจกรรมการผลิตเกลือและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนบ่อพันขันหายไป เนื่องจากพื้นที่ผลิตเกลือถูกรัฐเปลี่ยนให้กลายเป็นอ่างเก็บน้ำ ชุมชนจึงประสบกับภาวะการสูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการสลายตัวของเครือข่ายทางสังคม อย่างไรก็ตาม ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมาได้เกิดความพยายามของชุมชนและภาคีเครือข่ายในการฟื้นฟูทุนวัฒนธรรมของพื้นที่ โดยเฉพาะการรื้อฟื้นประเพณีการไหว้บ่อพันขันและการจัด “ตลาดวัฒนธรรม ข้าว–ปลา–เกลือ” ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ในการเชื่อมโยงพิธีกรรม ความทรงจำ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจเข้าด้วยกัน (ปริญ ภัทรปัญญากูร, 2567)

การเคลื่อนไหวนี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการจัดการทุนวัฒนธรรมเชิงพื้นที่ (Cultural Capital Management) ที่เสนอว่าวัฒนธรรมเป็นทรัพยากรที่มีชีวิตซึ่งสามารถนำมาใช้ในการสร้างคุณค่าทางสังคมและเศรษฐกิจได้ หากมีกระบวนการจัดการที่เชื่อมโยงความรู้ในพื้นที่ การมีส่วนร่วมของชุมชน และเครือข่ายภาคีต่าง ๆ อย่างเหมาะสม (สีลาภรณ์ บัวสาย และธนภณ วัฒนกุล, 2568) การจัดตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันจึงเป็นตัวอย่างของการแปลงทุนวัฒนธรรม เช่น พิธีกรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้กลายเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการเรียนรู้ที่สร้างรายได้และความภาคภูมิใจให้กับชุมชน

อีกแนวคิดหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนทุนทางวัฒนธรรม คือการใช้กลไกประชาคมเป็นเครื่องมือสำคัญ จากตัวอย่างในการจัด “เทศกาลฟื้นทุนวัฒนธรรม” ในหลายเมืองของประเทศไทย โดยใช้กระบวนการประชาคมเป็นกลไกสำคัญในการระดมความร่วมมือของชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และนักวิจัย เพื่อร่วมกันค้นหา ฟื้นฟู และต่อยอดทุนวัฒนธรรมดั้งเดิมให้กลายเป็นกิจกรรมสร้างสรรค์ร่วมสมัย (ธนภณ วัฒนกุล และพิชามญชุ์ ชัยดรุณ, 2568) แนวคิดนี้ชี้ให้เห็นว่าเมื่อชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมของตนเอง และมีพื้นที่ประชาคมในการร่วมคิดร่วมทำ ทุนวัฒนธรรมสามารถกลายเป็นพลังในการสร้างอัตลักษณ์ ความภาคภูมิใจ และเศรษฐกิจฐานรากของท้องถิ่นได้อย่างมีพลวัต

หลายชุมชนของสังคมไทย ความศรัทธาทางศาสนาและความเชื่อต่อบุคคลหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์มักทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางสังคมที่ช่วยหล่อหลอมความสัมพันธ์ของผู้คนให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียวกัน ความศรัทธามีบทบาทสำคัญในการสร้าง “ประชาคม” ที่เข้มแข็ง ผ่านการรวมตัวของผู้คนที่มีสถานะร่วมกันในฐานะลูกศิษย์ ผู้สืบทอด หรือผู้ศรัทธา

ในสิ่งเดียวกัน กระบวนการนี้ทำให้ความเชื่อกลายเป็นพลังทางวัฒนธรรมที่ช่วยเชื่อมโยงความทรงจำร่วม อัตลักษณ์ และการมีส่วนร่วมของชุมชนเข้าด้วยกัน งานศึกษาของ ปริญ ภัทรปัญญากูร และ นรินทรา มิ่งโอโล (2568) ชี้ให้เห็นว่า ความศรัทธาและสถานะของการเป็น “สานุศิษย์” สามารถทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการรวมผู้คนให้เกิดประชาคมที่มีพลัง โดยผู้คนใช้ความทรงจำร่วมและเรื่องเล่าทางความเชื่อเป็นฐานในการสร้างความชอบธรรมทางศีลธรรมและวัฒนธรรม ในการจัดการพื้นที่และทรัพยากรร่วมกัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความศรัทธาจึงสามารถแปรเปลี่ยนจากความเชื่อส่วนบุคคลไปสู่ “ทุนวัฒนธรรมเชิงเคลื่อนไหว” ที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคม และเปิดพื้นที่ให้ชุมชนสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเองได้อย่างมีพลัง

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการศึกษาเรื่องทุนวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง แต่ยังคงมีช่องว่างการวิจัย (Research Gap) ในการอธิบายความเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบระหว่าง “พลังแห่งความศรัทธา” และ “ความทรงจำร่วม” ที่สามารถแปรเปลี่ยนเป็น “ผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจฐานราก” ได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ยังขาดการนำเสนอโมเดลที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทของความเชื่อในฐานะทุนวัฒนธรรมเชิงเคลื่อนไหว ที่มีผลต่อการสร้างพื้นที่เศรษฐกิจใหม่ในชุมชน งานวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งนำเสนอประเด็น “สัทธานุภาพ” (Faith-based Power) ของเจ้าปู่ผ่านภูวงศ์ ซึ่งในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเพียงความเชื่อทางจิตวิญญาณหรือพิธีกรรมตามประเพณีเท่านั้น แต่สัทธานุภาพคือกำลังหรืออำนาจจากความศรัทธาที่ทำหน้าที่เป็นกลไกทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ พลังนี้สามารถรวบรวมผู้คนผ่านสถานะ “สิทธิสานุศิษย์” เพื่อรื้อฟื้นตาข่ายทางสังคมที่เคยล่มสลายไปจากการสร้างอ่างเก็บน้ำในปี พ.ศ. 2524 และขับเคลื่อนให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจผ่านกระบวนการประชาคมตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขัน การศึกษานี้ตั้งอยู่บนกรอบแนวคิดบูรณาการที่ผสานแนวคิดทุนวัฒนธรรม มานุษยวิทยาสัญลักษณ์ และเศรษฐกิจชุมชน เพื่ออธิบายว่าความศรัทธาสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกทางสังคมที่สร้างความชอบธรรมทางศีลธรรมและเปิดพื้นที่ใหม่ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพลวัตของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและความทรงจำร่วมของชุมชนบ่อพันขัน
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของสัทธานุภาพต่อเจ้าปู่ผ่านภูวงศ์ในฐานะกลไกทางสังคมในการฟื้นฟูเครือข่ายความสัมพันธ์ของชุมชน
3. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างประชาคมตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันในการจัดการทุนวัฒนธรรมเชิงเคลื่อนไหว
4. เพื่อประเมินผลกระทบต่อเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผสมผสานการศึกษาทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (Historical Approach) กับการศึกษาภาคสนามแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เพื่ออธิบายบทบาทของสัทธานุภาพ ความทรงจำร่วม และกระบวนการประชาคมในการฟื้นฟูเครือข่ายทางสังคมและเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนบ่อพันขัน จังหวัดร้อยเอ็ด ควบคู่กับการประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจในระดับชุมชนจากกิจกรรมตลาดวัฒนธรรม โดยกำหนดโครงสร้างระเบียบวิธีวิจัยออกเป็น 5 ส่วน ได้แก่ 1) พื้นที่และกลุ่มผู้ให้ข้อมูล 2) แหล่งข้อมูล 3) เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล 4) การวิเคราะห์ข้อมูล และ 5) การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

1. พื้นที่ศึกษาและกลุ่มผู้ให้ข้อมูล (Study Area and Informants)

พื้นที่ศึกษา ได้แก่ ชุมชนรอบบ่อพันขัน อำเภอหนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด ครอบคลุม 9 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นเครือข่ายวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ร่วมกันผ่านความเชื่อเรื่องเจ้าปู่ผ่านภูวงศ์ กลุ่มผู้ให้ข้อมูล (Informants) ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ร่วมกับวิธีสโนว์บอล (Snowball Sampling) โดยกำหนดเกณฑ์จากบทบาท ความรู้ และการมีส่วนร่วมในกระบวนการประชาคมวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้นำทางวัฒนธรรมและศาสนา จำนวน 15 คน กลุ่มผู้ประกอบการและผู้มีส่วนร่วมในตลาดวัฒนธรรม จำนวน 20 คน กลุ่มประชาชนและผู้เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 25 คน รวมผู้ให้ข้อมูล 60 คน โดยใช้หลักความอิ่มตัวของข้อมูล (Data Saturation) เป็นเกณฑ์ในการยุติการเก็บข้อมูล

2. แหล่งข้อมูล (Sources of Data)

การวิจัยใช้ข้อมูลจาก 2 แหล่งหลัก ได้แก่

2.1 ข้อมูลเอกสาร (Documentary Sources) คัดเลือกจากความเกี่ยวข้องและความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล ประกอบด้วยเอกสารทางการ เช่น ราชกิจจานุเบกษา แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และเอกสารท้องถิ่น เช่น ตำนานบ่อพันขัน งานวิจัย และหนังสือด้านวัฒนธรรมอีสาน

2.2 ข้อมูลภาคสนาม (Field Data) เก็บข้อมูลจากกิจกรรมจริงของประชาคมตลาดวัฒนธรรม เช่น การประชุม การจัดเทศกาล และกิจกรรมทางวัฒนธรรม รวมถึงการสัมภาษณ์และการสนทนาเชิงลึกกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

3. เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล (Research Instruments and Data Collection)

เครื่องมือวิจัยประกอบด้วย 1) แนวคำถามสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Guide) 2) แนวทางการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guide) 3) แบบบันทึกการสังเกต (Observation Record Form) 4) แบบบันทึกข้อมูลเอกสาร (Document Analysis Form) 5) แบบบันทึกข้อมูลค่าใช้จ่ายและการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจ

การเก็บข้อมูลดำเนินการระหว่างเดือนมกราคม พ.ศ. 2568 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2569 โดยมีขั้นตอน ได้แก่ การทบทวนเอกสาร การออกแบบเครื่องมือ การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล การลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม รวมถึงการบันทึกข้อมูลด้วยการจดบันทึกภาคสนามและบันทึกเสียง

สำหรับการศึกษาข้อมูลเศรษฐกิจ มีการเก็บข้อมูลค่าใช้จ่ายของผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 10,949 คน ตลอดระยะเวลาการจัดกิจกรรม 7 ครั้ง รวม 13 วัน โดยจำแนกค่าใช้จ่ายออกเป็นหมวด ได้แก่ ค่าเดินทาง อาหารและเครื่องดื่ม สินค้าและของที่ระลึก ที่พัก การท่องเที่ยวต่อเนื่อง ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ และค่าบริจาค

4. การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis)

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ทั้งแนวทางเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ดังนี้

4.1 การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ใช้วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและภาคสนาม เพื่อจัดหมวดหมู่ข้อมูล

4.2 การวิเคราะห์เชิงแก่นสาระ (Thematic Analysis) ดำเนินการผ่านกระบวนการ Coding เพื่อสกัดประเด็นสำคัญ เช่น ความทรงจำร่วม สัทธานุภาพ และเครือข่ายชุมชน

4.3 การสังเคราะห์เชิงแนวคิด (Conceptual Synthesis) เชื่อมโยงผลการวิเคราะห์เข้าสู่กรอบแนวคิด “ทุนวัฒนธรรมเชิงเคลื่อนไหว (Dynamic Cultural Capital)”

4.4 การวิเคราะห์ผลกระทบทางเศรษฐกิจ (Economic Impact Analysis) ประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจโดยใช้ข้อมูลค่าใช้จ่ายจริงของผู้เข้าร่วมกิจกรรม คำนวณมูลค่าการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ (Gross Circulation) จากผลรวมของค่าใช้จ่ายทั้งหมด จากนั้นเปรียบเทียบกับงบประมาณลงทุนของโครงการเพื่อหามูลค่าผลกระทบทางเศรษฐกิจสุทธิ (Net Economic Impact) และคำนวณอัตราผลตอบแทนจากการลงทุน (Return on Investment: ROI)

นอกจากนี้ ยังใช้การเปรียบเทียบรายได้ก่อนและหลังดำเนินโครงการ (Baseline vs Impact) โดยอาศัยข้อมูลรายได้เส้นฐานของร้านค้าเดิมในพื้นที่ และรายได้เฉลี่ยของผู้ประกอบการในช่วงที่มีการจัดกิจกรรม เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของรายได้ในระดับเศรษฐกิจฐานราก ตัวบ่งชี้ที่ใช้ในการประเมินประกอบด้วย มูลค่าการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ รายได้เฉลี่ยต่อคน รายได้เฉลี่ยต่อร้าน จำนวนผู้ประกอบการที่เข้าร่วม และมูลค่าทางเศรษฐกิจเฉลี่ยต่อกิจกรรม

5. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Data Verification)

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ได้แก่

5.1 การเปรียบเทียบข้อมูลจากเอกสาร ภาคสนาม และคำบอกเล่า

5.2 การตรวจสอบข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูล (Member Checking)

5.3 การตรวจสอบข้ามกลุ่มผู้ให้ข้อมูล (Cross-case Validation)

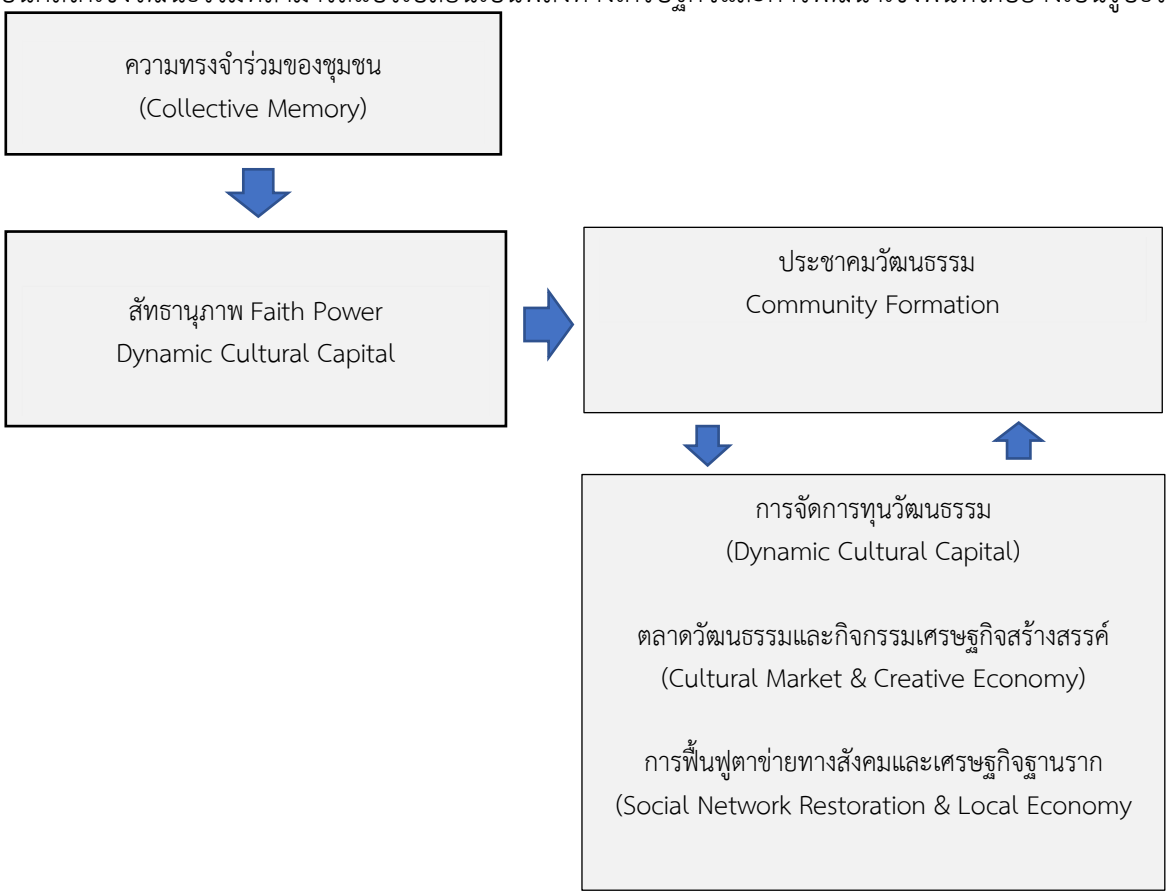
กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยนี้บูรณาการแนวคิดเรื่องความทรงจำร่วม ทุนวัฒนธรรม และมานุษยวิทยาสัญลักษณ์ เพื่ออธิบายว่า “สัทธานุภาพ” ทำหน้าที่เป็น **ทุนวัฒนธรรมเชิงเคลื่อนไหว (Dynamic Cultural Capital)** ที่เชื่อมโยงความทรงจำของชุมชนเข้ากับการก่อรูปของประชาคม และนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ผ่านกระบวนการตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขัน

เชิงกลไก ความทรงจำร่วมของชุมชนเกี่ยวกับ “ยุคแห่งความผาสุก” ถูกคัดเลือกและตีความใหม่ภายใต้บริบทปัจจุบัน ก่อนจะถูกขับเคลื่อนผ่าน “สัทธานุภาพเจ้าปู่ผ่าน” ซึ่งทำหน้าที่เป็นพลังเชิงสัญลักษณ์ในการรวบรวมผู้คนให้เกิดการรวมตัวเป็นประชาคมวัฒนธรรม และสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่เข้มแข็ง

กระบวนการดังกล่าวนำไปสู่การจัดการทุนวัฒนธรรมในรูปของตลาดวัฒนธรรมและกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งก่อให้เกิดผลลัพธ์เชิงรูปธรรม ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของความหนาแน่นของเครือข่ายทางสังคม (Network Density) ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน (Participation Rate) และรายได้หมุนเวียนในเศรษฐกิจฐานราก (Income Change)

งานวิจัยนี้จึงเสนอโมเดลองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบ **“ศรัทธา–ประชาคม–เศรษฐกิจฐานราก” (Faith–Community–Local Economy Model)** โดยชี้ให้เห็นว่า “สัทธานุภาพ” มิได้เป็นเพียงความเชื่อทางจิตวิญญาณ หากแต่เป็นกลไกเชิงวัฒนธรรมที่สามารถแปรเปลี่ยนเป็นพลังทางเศรษฐกิจและการพัฒนาเชิงพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย พบว่า

1. พลวัตของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและความทรงจำร่วมของชุมชนบ่อพันขัน

ผลการศึกษาพบว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนบ่อพันขันมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับทรัพยากรเกลือและระบบนิเวศของลำน้ำเสียว ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้มาเป็นเวลายาวนานกว่า 2,500 ปี มาจนถึงก่อนปี พ.ศ. 2524 ชุมชนรอบบ่อพันขันดำรงชีวิตอยู่บนฐานเศรษฐกิจแบบผสมผสาน ได้แก่ การต้มเกลือ การประมง การทำนา และการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดเครือข่ายทางสังคมที่เชื่อมโยงผู้คนจากหลายหมู่บ้านเข้าด้วยกัน ในช่วงเวลากว่า 70 ปี (พ.ศ. 2490 - 2567) สามารถแบ่งออกเป็น 3 ยุคสำคัญ ดังนี้

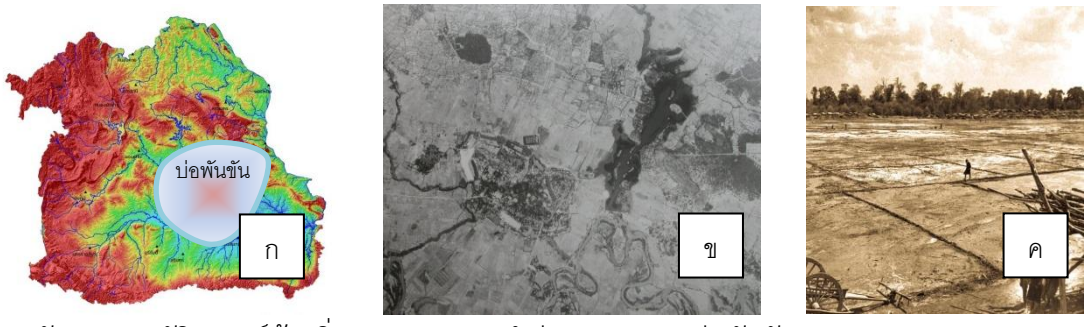
1.1 ยุคคนต้มเกลือแห่งบ่อพันขัน (พ.ศ. 2490 - 2524) ยุคนี้เป็นช่วงที่เกลือเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดของชุมชน เพื่อการผลิตแบบยังชีพ บ่อพันขันเป็นแหล่งผลิตเกลือขนาดใหญ่ในทุ่งกุลาร้องไห้ที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตของผู้คนขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศเป็นหลัก โดยการต้มเกลือในหน้าแล้งจะเป็นหลักประกันความอยู่รอดของครัวเรือน ชาวบ้านจะนำเกลือไปแลกข้าวจากชุมชนลุ่มน้ำชี หรือขายให้กับพ่อค้าจากลุ่มน้ำมูล นอกจากนี้เกลือยังใช้ในการถนอมอาหาร เช่น ทำปลาร้าและปลาส้ม ในด้านสังคม ชุมชนมีความสามัคคีพึ่งพาอาศัยกัน มีการตั้ง “ตูบต้มเกลือ” ร่วมกัน และมีความเชื่อเรื่อง เจ้าปู่ผ่านภูวงศ์ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้ปกปักรักษาบ่อเกลือที่ทุกคนเคารพเกรงกลัว ยุคนี้ถือเป็นช่วงเวลาแห่งอดีตอันหวานชื่น เกลือคือความมั่นคงของชีวิต มีเจ้าปู่ผ่านเป็นที่พึ่ง ข้าวปลาอาหารหาง่ายไม่ต้องใช้เงิน ช่วงทำเกลือมีเสียงลำเสียงแคนดังขับกล่อมคนทำเกลือเป็นความทรงจำที่ประทับใจ

1.2 ยุคแห่งการสูญสลายของชุมชนบ่อพันขัน (พ.ศ. 2524 - 2539) จุดเปลี่ยนสำคัญเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2524 เมื่อภาครัฐมีนโยบาย สร้างอ่างเก็บน้ำบ่อพันขัน เพื่อการเกษตรกรรม ทำให้พื้นที่ผลิตเกลือถูกน้ำท่วมขังจนไม่สามารถต้มเกลือได้อีกต่อไป สภาพภูมิประเทศที่เปลี่ยนไปทำให้นาเกลือเดิมกลายเป็นเกาะรกร้าง วิถีชีวิตเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อค้าขายตามกระแสทุนนิยม เช่น การปลูกข้าวเจ้า มันสำปะหลัง และปอ การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลให้ค่าครองชีพสูงขึ้น บีบบังคับให้คนหนุ่มสาวต้อง อพยพไปทำงานรับจ้างในเมืองใหญ่หรือกรุงเทพฯ เพื่อหาเงินมาจุนเจือครอบครัว ความสัมพันธ์ในชุมชนเริ่มจืดจางลง เหลือเพียงคนเฒ่าคนแก่และเด็กที่ยังคงอยู่ในหมู่บ้าน

1.3 ยุคแห่งการฟื้นฟูบ่อพันขัน (พ.ศ. 2539 - 2567) ยุคนี้เริ่มขึ้นเมื่อพระอาจารย์ขาว คุตฺตธมฺโม และชาวบ้านร่วมกันสร้าง วัดเกาะบ่อพันขันรัตนโสภณ ขึ้นบนเกาะกลางน้ำ เพื่อเป็นศูนย์กลางฟื้นฟูจิตใจและชุมชน ประกอบกับช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ “ต้มยำกุ้ง” (พ.ศ. 2540) ทำให้แรงงานที่อพยพไปอยู่เมืองใหญ่หวนกลับคืนสู่บ้านเกิด พร้อมนำทักษะใหม่ ๆ มาประกอบอาชีพเป็นผู้ประกอบการรายย่อย ชุมชนมีการฟื้นฟูความเชื่อเรื่องเจ้าปู่ผ่านภูวงศ์และอนุรักษ์แหล่งน้ำผุด “ส่างครก” นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากรัฐให้กลายเป็น แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีการสร้างงานสร้างรายได้จากการขายของที่ระลึกและบริการต่าง ๆ ทำให้ชุมชนสามารถคงอัตลักษณ์ของตนเองไว้ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง

เมื่อพิจารณาพลวัตของความทรงจำร่วมของชุมชนบ่อพันขัน พบว่า ความทรงจำที่ถูกนำมาใช้ในปัจจุบันมิได้เป็นกระบวนการ **“คัดเลือกความทรงจำ”** (selective remembering) จากประสบการณ์ของชุมชนในทั้งสามยุคสมัย กล่าวคือ จาก **ยุคคนต้มเกลือแห่งบ่อพันขัน (พ.ศ. 2490–2524)** ชุมชนได้หยิบยกภาพความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรเกลือ ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันของผู้คน และบรรยากาศของฤดูต้มเกลือที่เต็มไปด้วยเสียงลำเสียงแคนมาเป็นสัญลักษณ์ของ “ยุคแห่งความผาสุก” ขณะที่ความทรงจำจาก **ยุคแห่งการสูญสลายของชุมชน (พ.ศ. 2524–2539)** ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงจากการสร้างอ่างเก็บน้ำ ได้ถูกจดจำในฐานะ “บทเรียนของการสูญเสีย” ที่ทำให้ชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของวิถีชีวิตดั้งเดิม และกลายเป็นแรงผลักดันให้เกิดความพยายามฟื้นฟูอัตลักษณ์ของพื้นที่ในเวลาต่อมา ส่วนใน **ยุคแห่งการฟื้นฟูบ่อพันขัน (พ.ศ. 2539–2567)** ความทรงจำเกี่ยวกับการสร้างวัดเกาะบ่อพันขันรัตนโสภณ การกลับคืนถิ่นของแรงงานหลังวิกฤตเศรษฐกิจ และการฟื้นฟูความเชื่อเรื่องเจ้าปู่ผ่านภูวงศ์ ได้ถูกนำมาใช้เป็นเรื่องเล่าของการ “ลุกขึ้นยืนอีกครั้ง” ของชุมชน เมื่อความทรงจำจากทั้งสามยุคถูกนำมาประกอบกัน จึงเกิดเป็นเรื่องเล่าร่วมของชุมชนที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตเข้าด้วยกัน และถูกนำไปถ่ายทอดผ่านกิจกรรมของตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขัน

ไม่ว่าจะเป็นการสาธิตการต้มเกลือ การไหว้เจ้าปู่ผ่าน อาหารพื้นถิ่น และเสียงลำเสียงแคน ซึ่งทำให้ความทรงจำของชุมชนกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต และเป็นฐานสำคัญของการฟื้นฟูตาข่ายทางสังคมและเศรษฐกิจของพื้นที่ในปัจจุบัน

ภาพที่ 2 พลวัตของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและความทรงจำร่วมของชุมชนบ่อพันขัน
ที่มา: ก: แผนที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และบ่อพันขัน (http://www.mitrearth.org)
ข: ภาพถ่ายทางอากาศแสดงพื้นที่ บ่อพันขันและชุมชนรอบบ่อพันขัน (https://www.google.com/maps)
ค: ภาพบ่อพันขันเมื่อราวพุทธศักราช 2483 (โรเบิร์ต ลาริมอร์ เพนเดิลตัน)

2. บทบาทของสัทธานุภาพต่อเจ้าปู่ผ่านภูวงศ์ในฐานะกลไกทางสังคมในการฟื้นฟูเครือข่ายความสัมพันธ์ของชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า สัทธานุภาพต่อเจ้าปู่ผ่านภูวงศ์ทำหน้าที่เป็น กลไกทางสังคม (social mechanism) ที่มีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูเครือข่ายความสัมพันธ์ของชุมชน ภายหลังจากที่โครงสร้างความสัมพันธ์เดิมอ่อนตัวลงจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมในอดีต โดยเฉพาะภายหลังการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของพื้นที่ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2524

สำหรับเชิงกระบวนการ ความศรัทธาดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการสร้างสถานะร่วมของผู้คนในชุมชนผ่านแนวคิดเรื่อง “สิทธิสานุศิษย์” ซึ่งหมายถึงการประกาศตนเป็นลูกหลานหรือผู้สืบทอดความศรัทธาต่อเจ้าปู่ผ่านภูวงศ์ สถานะนี้ทำหน้าที่เป็น กลไกเชิงบรรทัดฐาน (normative mechanism) ที่สร้างความชอบธรรมให้บุคคลสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะและการจัดการพื้นที่วัฒนธรรมของชุมชน

ผลการศึกษาภาคสนามแสดงให้เห็นว่า เครือข่ายความสัมพันธ์ของชุมชนรอบบ่อพันขันจำนวน 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านขมิ้น บ้านดงเย็น บ้านโต่น บ้านหนองคูณ บ้านหนองดุม บ้านตำแย บ้านหนองมะเหียะ บ้านตาเณร และบ้านหญ้าหน่อง ได้รับการฟื้นฟูผ่านกิจกรรมทางความเชื่อและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับเจ้าปู่ผ่าน โดยเฉพาะพิธีกรรมและกิจกรรมสาธารณะที่เอื้อต่อการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้าน

นอกจากนี้ ยังพบว่ากิจกรรมดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเพิ่มขึ้นของระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน (Participation Rate) และความหนาแน่นของเครือข่ายทางสังคม (Network Density) ในรูปแบบของการร่วมแรงร่วมใจในการจัดกิจกรรม การประสานงานระหว่างกลุ่ม และการกลับมาของความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและความเป็นชุมชน (communitas) ในพื้นที่

3. กระบวนการสร้างประชาคมตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันในการจัดการทุนวัฒนธรรมเชิงเคลื่อนไหว

ผลการวิจัยพบว่า “ประชาคมตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขัน” ทำหน้าที่เป็น กลไกเชิงสถาบัน (institutional mechanism) ในการจัดการทุนวัฒนธรรมของชุมชน โดยเป็นพื้นที่กลางที่เปิดให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและบริหารจัดการกิจกรรมทางวัฒนธรรมร่วมกันอย่างเป็นระบบ

ด้านโครงสร้างนั้น ประชาคมดังกล่าวมีลักษณะเป็น ความร่วมมือแบบพหุภาคี (multi-stakeholder collaboration) ประกอบด้วย วัด ชุมชน โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐ โดยแต่ละภาคีมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกัน ได้แก่ วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณและพื้นที่ประกอบพิธีกรรม ชุมชนเป็นผู้สืบทอด

และผลิตซ้ำความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้สู่เยาวชน และหน่วยงานภาครัฐสนับสนุนด้านนโยบาย งบประมาณ และทรัพยากร เป็นต้น

ในเชิงกระบวนการ ความทรงจำร่วมและสัทธานุภาพของชุมชนถูกนำมาแปรรูปเป็น ทุนวัฒนธรรมเชิงเคลื่อนไหว (Dynamic Cultural Capital) ผ่านกลไกของประชาคม โดยปรากฏในรูปของการพัฒนาผลิตภัณฑ์และกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น เรื่องเล่าเกี่ยวกับเกลือบ่อพันขันและเจ้าปู่ผ่าน อาหารพื้นถิ่น และกิจกรรมตลาดวัฒนธรรม ซึ่งทำหน้าที่เป็นพื้นที่ปฏิบัติการ (cultural platform) สำหรับการเรียนรู้ การสร้างความหมายร่วม และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน

นอกจากนี้ ยังพบว่ากระบวนการดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเพิ่มขึ้นของระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน (Participation Rate) การขยายตัวของเครือข่ายความร่วมมือ (Network Density) และจำนวนกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ (Number of Cultural Events) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของประชาคมในฐานะกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนทุนวัฒนธรรมไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

ภาพที่ 3 นายชัชวาลย์ เบญจสิริวงศ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นประธานเปิดงานตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขัน

4. ผลการประเมินผลกระทบต่อเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน

4.1 ผลกระทบทางเศรษฐกิจฐานรากและผลตอบแทนจากการลงทุน

ผลการวิจัยพบว่า การจัดตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันจำนวน 7 ครั้ง 13 วัน สามารถสร้างผลกระทบทางเศรษฐกิจในระดับชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ โดยมีงบประมาณลงทุนรวมทั้งสิ้น 750,000 บาท และก่อให้เกิดมูลค่าการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจรวม 12,154,500 บาท เมื่อหักต้นทุนการดำเนินงาน พบว่ามีมูลค่าผลกระทบทางเศรษฐกิจสุทธิ (Net Economic Impact) เท่ากับ 11,404,500 บาท ซึ่งคิดเป็นอัตราผลตอบแทนจากการลงทุน (Return on Investment: ROI) เท่ากับ 15.21 เท่า ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 1 สถานภาพของผู้เข้าร่วมงาน

สถานภาพ	จำนวน	ร้อยละ
โสด	6,292	57.47
สมรส	3,889	35.52
หม้าย/หย่าร้าง	768	7.01
รวม	10,949	100.00

จากตารางที่ 1 พบว่า สถานภาพของผู้เข้าร่วมงาน 1) โสด จำนวน 6,292 คน คิดเป็นร้อยละ 57.47 2) สถานภาพสมรสจำนวน 3,889 คน คิดเป็นร้อยละ 35.52 และ 3) หม้าย/หย่าร้างจำนวน 768 คน คิดเป็นร้อยละ 7.01 จากผลสำรวจนี้ แสดงให้เห็นว่า การจัดงานทางวัฒนธรรมมีคนสถานภาพโสดเข้าร่วมงานมากที่สุดจำนวน 6,292 คน คิดเป็นร้อยละ 57.47 รองลงมาคือสถานภาพสมรส 3,889 คน คิดเป็นร้อยละ 35.52

ตารางที่ 2 ระดับการศึกษาสูงสุดของผู้เข้าร่วมงาน

ระดับการศึกษาสูงสุด	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ได้ศึกษา	279	2.48
ประถมศึกษา	1,648	15.87
มัธยมต้น	3,076	28.37
มัธยมปลาย/ปวช.	2,026	19.79
อนุปริญญา/ปวส.	1,160	12.13
ปริญญาตรี	1,860	17.36
สูงกว่าปริญญาตรี	900	3.99
รวม	10,949	100.00

จากตารางที่ 2 ระดับการศึกษาสูงสุดของผู้เข้าร่วมกิจกรรม พบว่า กลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุดคือระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 3,076 คน คิดเป็นร้อยละ 28.37 รองลงมาคือระดับมัธยมปลาย/ปวช. จำนวน 2,026 คน คิดเป็นร้อยละ 19.79 และระดับปริญญาตรี จำนวน 1,860 คน คิดเป็นร้อยละ 17.36 ตามลำดับ ขณะที่ระดับประถมศึกษามีจำนวน 1,648 คน คิดเป็นร้อยละ 15.87 และระดับอนุปริญญา/ปวส. จำนวน 1,160 คน คิดเป็นร้อยละ 12.13 ส่วนกลุ่มที่มีสัดส่วนน้อย ได้แก่ ระดับสูงกว่าปริญญาตรี จำนวน 900 คน คิดเป็นร้อยละ 3.99 และไม่ได้ศึกษา จำนวน 279 คน คิดเป็นร้อยละ 2.48 ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาอยู่ในช่วงมัธยมศึกษาเป็นหลัก

ตารางที่ 3 อาชีพของผู้เข้าร่วมงาน

อาชีพ	**จำนวน**	**ร้อยละ**
ข้าราชการ/ พนักงานของรัฐ	1,152	10.52
พนักงานองค์กรเอกชน/ลูกจ้างร้านค้า	1,498	13.68
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	309	2.82
เกษตรกร	2,401	21.93
ร้านค้า/อาชีพอิสระ/เจ้าของกิจการ	1,721	15.72
นักเรียน/นักศึกษา	3,043	27.79
เกษียณอายุ	825	7.53
รวม	10,949	100.00

จาก ตารางที่ 3 อาชีพของผู้เข้าร่วมงานพบว่า กลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุดคือ นักเรียน/นักศึกษา จำนวน 3,043 คน คิดเป็นร้อยละ 27.79 รองลงมาคือ เกษตรกร จำนวน 2,401 คน คิดเป็นร้อยละ 21.93 และร้านค้า/อาชีพอิสระ/เจ้าของกิจการ จำนวน 1,721 คน คิดเป็นร้อยละ 15.72 ตามลำดับ ขณะที่พนักงานองค์กรเอกชน/ลูกจ้างร้านค้า มีจำนวน 1,498 คน คิดเป็นร้อยละ 13.68 และข้าราชการ/พนักงานของรัฐ จำนวน 1,152 คน คิดเป็นร้อยละ 10.52 ส่วนกลุ่มที่มีสัดส่วนน้อย ได้แก่ เกษียณอายุ จำนวน 825 คน คิดเป็นร้อยละ 7.53 และพนักงานรัฐวิสาหกิจ จำนวน 309 คน คิดเป็น

ร้อยละ 2.82 ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มนักเรียน/นักศึกษาและประชาชนในภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก

ตารางที่ 4 ภูมิลำเนาของผู้เข้าร่วมงาน

ภูมิลำเนาที่อาศัยอยู่ในปัจจุบัน	จำนวน	ร้อยละ
อาศัยอยู่ในจังหวัดที่จัดงานเทศกาล	8,212	75.00
อาศัยอยู่นอกจังหวัดที่จัดงานเทศกาล	2,737	25.00
รวม	10,949	100.00

จากตารางที่ 4 ภูมิลำเนาของผู้เข้าร่วมงาน พบว่าภูมิลำเนาที่อาศัยอยู่ในปัจจุบัน 1) อาศัยอยู่ในจังหวัดที่จัดงานเทศกาลจำนวน 8,212 คน คิดเป็นร้อยละ 75.00 2) อาศัยอยู่นอกจังหวัดที่จัดงานเทศกาล จำนวน 2,737 คน คิดเป็นร้อยละ 25.00 จากผลสำรวจนี้ แสดงให้เห็นว่าผู้ร่วมงานส่วนมากอาศัยอยู่ในจังหวัดร้อยเอ็ด

ตารางที่ 5 ประเภทพาหนะที่ใช้การเดินทาง

ประเภทพาหนะที่ใช้การเดินทาง	จำนวน	ร้อยละ
รถจักรยานยนต์	4,932	45.05
รถยนต์ส่วนตัว	3,184	29.07
เครื่องบิน	2	0.02
รถโดยสารไม่ประจำทาง เช่น Grab car หรือ Grab bike หรือ รถแดง	1,021	9.33
รถโดยสารประจำทาง เช่น รถประจำทาง รถเมล์	906	8.27
รถไฟฟ้า เช่น BTS MRT	-	-
เรือ	-	-
รถไฟ	-	-
อื่นๆ	904	8.26
รวม	10,949	100.00

จากตารางที่ 5 ประเภทพาหนะที่ใช้การเดินทาง พบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่ใช้รถจักรยานยนต์ในการเดินทางมากที่สุด จำนวน 4,932 คน คิดเป็นร้อยละ 45.05 รองลงมาคือรถยนต์ส่วนตัว จำนวน 3,184 คน คิดเป็นร้อยละ 29.07 ขณะที่การใช้บริการรถโดยสารไม่ประจำทางและรถโดยสารประจำทางมีสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือร้อยละ 9.33 และ 8.27 ตามลำดับ ส่วนการเดินทางโดยเครื่องบินมีจำนวนน้อยที่สุดเพียง 2 คน คิดเป็นร้อยละ 0.02 ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่และนิยมใช้พาหนะส่วนบุคคลในการเดินทาง

ตารางที่ 6 ค่าใช้จ่ายตามประเภทพาหนะที่ใช้การเดินทาง รายการต่อไปนี้ (หน่วยต่อ 1 คน)

ประเภทพาหนะที่ใช้การเดินทาง	จำนวน	ค่าใช้จ่ายต่อคน	รวม
รถจักรยานยนต์	4,932	168.50	831,042.00
รถยนต์ส่วนตัว	3,184	812.75	2,587,796.00
เครื่องบิน	2	4,900.00	9,800.00
รถโดยสารไม่ประจำทาง เช่น Grab car หรือ Grab bike หรือ รถแดง	1,021	438.50	447,408.50
รถโดยสารประจำทาง เช่น รถประจำทาง รถเมล์	906	258.75	234,427.50
อื่นๆ	904	352.00	318,208.00
รวม	10,949	404.48	4,428,682.00

จากตารางที่ 6 ค่าใช้จ่ายตามประเภทพาหนะที่ใช้การเดินทางพบว่า รถยนต์ส่วนตัวยังคงมีค่าใช้จ่ายรวมสูงที่สุด เท่ากับ 2,587,796.00 บาท เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายต่อคนสูงและมีจำนวนผู้ใช้มาก รองลงมาคือรถจักรยานยนต์ ซึ่งแม้มีจำนวนผู้ใช้มากที่สุด 4,932 คน แต่มีค่าใช้จ่ายต่อคนลดลงเหลือ 168.50 บาท ส่งผลให้มีค่าใช้จ่ายรวม 831,042.00 บาท ขณะที่รถโดยสารไม่ประจำทางมีค่าใช้จ่ายรวม 447,408.50 บาท รถโดยสารประจำทางมีค่าใช้จ่ายรวม 234,427.50 บาท และพาหนะประเภทอื่น ๆ มีค่าใช้จ่ายรวม 318,208.00 บาท ส่วนการเดินทางโดยเครื่องบินยังคงมีค่าใช้จ่ายต่อคนสูงที่สุดที่ 4,900.00 บาท แต่มีผู้ใช้เพียง 2 คน โดยภาพรวมค่าใช้จ่ายทั้งหมดเท่ากับ 4,428,682.00 บาท หรือเฉลี่ยประมาณ 404.48 บาทต่อคน

ตารางที่ 7 สรุปค่าใช้จ่ายและผลกระทบทางเศรษฐกิจจากตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขัน

รายการค่าใช้จ่าย	ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อคน (บาท)	จำนวนผู้เข้าร่วม (คน)	มูลค่ารวม (บาท)
1. ค่าเดินทาง	404.48	10,949	4,428,682
2. อาหารและเครื่องดื่ม	275.00	10,949	3,010,975
3. สินค้าและของที่ระลึก	177.70	10,949	1,945,632
4. ค่าที่พัก	109.95	10,949	1,203,841
5. ท่องเที่ยวต่อเนื่อง	93.30	10,949	1,021,527
6. ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่นให้อาหารปลา	45.97	10,949	503,284
7. ค่าบริจาค	-	-	40,559
รวมมูลค่าการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ	**1,110.40**	**10,949**	**12,154,500**

จากตารางที่ 7 สรุปค่าใช้จ่ายและผลกระทบทางเศรษฐกิจจากตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขัน แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างค่าใช้จ่ายของผู้เข้าร่วมงานตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันจำนวน 10,949 คน ซึ่งก่อให้เกิดมูลค่าการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจรวมทั้งสิ้น 12,154,500 บาท โดยมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อคนอยู่ที่ 1,110.40 บาท เมื่อพิจารณารายละเอียดขององค์ประกอบค่าใช้จ่าย พบว่า **ค่าใช้จ่ายด้านการเดินทาง**มีสัดส่วนสูงที่สุด คิดเป็นมูลค่า 4,428,682 บาท หรือเฉลี่ย 404.48 บาทต่อคน รองลงมาคือ **ค่าใช้จ่ายด้านอาหารและเครื่องดื่ม** จำนวน 3,010,975 บาท เฉลี่ย 275.00 บาทต่อคน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการใช้จ่ายในกิจกรรมหลักภายในพื้นที่จัดงาน ส่วนของ **การซื้อสินค้าและของที่ระลึก** มีมูลค่า 1,945,632 บาท เฉลี่ย 177.70 บาทต่อคน แสดงให้เห็นถึงบทบาทของตลาดวัฒนธรรมในการกระตุ้นการบริโภคสินค้าท้องถิ่น ขณะที่ **ค่าที่พัก** และ **ค่าใช้จ่ายด้านการท่องเที่ยวต่อเนื่อง** มีมูลค่า 1,203,841 บาท และ 1,021,527 บาท

ตามลำดับ ซึ่งสะท้อนการเชื่อมโยงของกิจกรรมตลาดวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยวในพื้นที่โดยรอบ โครงสร้างค่าใช้จ่ายดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าการจัดตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันสามารถสร้างการกระจายรายได้ในหลายมิติ ทั้งด้านการเดินทาง การบริโภคสินค้าและบริการ และการท่องเที่ยวต่อเนื่อง ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

ตารางที่ 8 การคำนวณผลกระทบทางเศรษฐกิจและ ROI

รายการ	จำนวน (บาท)
มูลค่าการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ (Gross Circulation)	12,154,500
งบประมาณลงทุน	750,000
มูลค่าผลกระทบทางเศรษฐกิจสุทธิ (Net Impact)	**11,404,500**
ROI (Net Impact / Investment)	**15.21 เท่า**

จากตารางที่ 8 การคำนวณผลกระทบทางเศรษฐกิจและ ROI แสดงให้เห็นว่าการจัดตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันสามารถสร้างมูลค่าการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจรวม 12,154,500 บาท จากผู้เข้าร่วมจำนวน 10,949 คน โดยมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ย 1,110.40 บาทต่อคน เมื่อหักต้นทุนการดำเนินงานจำนวน 750,000 บาท พบว่ามีมูลค่าผลกระทบทางเศรษฐกิจสุทธิ 11,404,500 บาท และมีอัตราผลตอบแทนจากการลงทุน (ROI) เท่ากับ 15.21 เท่า

ตารางที่ 9 การมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการ

รายการ	ค่า
จำนวนผู้ประกอบการรวม	489 ร้าน
จำนวนครั้งของกิจกรรม	7 ครั้ง 13 วัน
จำนวนร้านค้าเฉลี่ยต่อครั้ง	≈ 70 ร้าน
แนวโน้มการเข้าร่วม	เพิ่มขึ้นในช่วงหลัง

จากตารางที่ 9 การมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการ แสดงให้เห็นถึงระดับการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการในกิจกรรมตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขัน ซึ่งสะท้อนบทบาทของตลาดในฐานะพื้นที่ทางเศรษฐกิจของชุมชนอย่างชัดเจน ตลอดระยะเวลาการจัดกิจกรรมจำนวน 7 ครั้ง รวม 13 วัน มีผู้ประกอบการเข้าร่วมกิจกรรมรวมทั้งสิ้น 489 ร้านค้า โดยเฉลี่ยมีร้านค้าเข้าร่วมประมาณ 70 ร้านต่อครั้ง แสดงให้เห็นถึงระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ค่อนข้างสูงและต่อเนื่อง นอกจากนี้ ยังพบว่าแนวโน้มของการเข้าร่วมมีการเพิ่มขึ้นในช่วงหลังของโครงการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการขยายตัวของเครือข่ายทางเศรษฐกิจจากระดับชุมชนไปสู่พื้นที่ใกล้เคียง รวมถึงความเชื่อมั่นของผู้ประกอบการที่มีต่อกิจกรรมตลาดวัฒนธรรมในฐานะพื้นที่สร้างรายได้

ตารางที่ 10 การเปรียบเทียบรายได้ก่อนและหลังโครงการ (Baseline & Impact)

รายการ	ก่อนดำเนินโครงการ (Baseline)	หลังดำเนินโครงการ
จำนวนร้านค้า	≈24 ร้าน	≈ 70 ร้าน/ครั้ง
รายได้เฉลี่ยต่อร้าน	320 บาท/วัน	23,274 บาท/ครั้ง
รายได้รวมต่อวัน/กิจกรรม	7,680 บาท	1,629,214 บาท/ครั้ง
การเปลี่ยนแปลงรายได้	-	เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ

จากตารางที่ 10 การเปรียบเทียบรายได้ก่อนและหลังโครงการ (Baseline & Impact) ชี้ให้เห็นว่าการจัดตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันสามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจรวม 12,154,500 บาท จากการลงทุน 750,000 บาท ส่งผลให้เกิดมูลค่าผลกระทบสุทธิ 11,404,500 บาท และมีอัตราผลตอบแทนจากการลงทุน (ROI) เท่ากับ 15.21 เท่า ขณะเดียวกันรายได้เฉลี่ยของผู้ประกอบการเพิ่มขึ้นจาก 320 บาทต่อวัน เป็น 23,274 บาทต่อครั้งของกิจกรรม สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจฐานรากอย่างเป็นรูปธรรม

ภาพที่ 4 การประชาคมเตรียมจัดงานเทศกาล ตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขัน มหัศจรรย์ทุ่งกุลา ณ วัดเกาะบ่อพันขันรัตนโสภณ ตำบลเด่นราษฎร์ อำเภอหนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มาปริญ ภัทรปัญญากูร

4.2 การก่อรูปกลไกทางสังคมและการจัดการเศรษฐกิจของชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า การจัดตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันนำไปสู่การก่อรูปของ “ประชาคมตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขัน” ในฐานะ กลไกเชิงสถาบัน (institutional mechanism) ของชุมชน ซึ่งมีลักษณะเป็นความร่วมมือแบบพหุภาคี (multi-stakeholder collaboration) ประกอบด้วยผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการ พระสงฆ์ เยาวชน และหน่วยงานท้องถิ่น โดยภาคีเหล่านี้ร่วมกันกำหนดทิศทางและรูปแบบการดำเนินกิจกรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง

เชิงกระบวนการ ประชาคมได้พัฒนา “กฎกติกาของตลาดวัฒนธรรม” เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการกำกับและจัดระเบียบกิจกรรม เช่น การกำหนดประเภทสินค้า การจัดสรรพื้นที่จำหน่าย และการส่งเสริมการใช้วัสดุที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม กติกาดังกล่าวส่งผลให้ตลาดวัฒนธรรมมีลักษณะเป็น ระบบการกำกับตนเอง (self-regulated system) ที่สะท้อนความสามารถของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

นอกจากนี้ ยังพบการจัดตั้ง “กองทุนกลางของประชาคมตลาดวัฒนธรรม” ซึ่งมีเงินสะสมจำนวน 28,000 บาท และถูกใช้เป็นทุนหมุนเวียนในการจัดกิจกรรม การดูแลพื้นที่ และการสนับสนุนกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชน กลไกดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการเกิดขึ้นของ การจัดองค์กรทางเศรษฐกิจในระดับชุมชน (economic self-organization) และการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจในระดับหนึ่ง

การก่อรูปของประชาคมตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันแสดงให้เห็นถึงการพัฒนา “โครงสร้างเชิงสถาบัน” ที่เชื่อมโยงมิติทางสังคมและเศรษฐกิจเข้าด้วยกัน ผ่านกลไกการมีส่วนร่วม กติกาชุมชน และการจัดการทรัพยากรร่วม ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากในระดับพื้นที่

4.3 บทบาทของสัทธานุภาพในฐานะทุนวัฒนธรรมเชิงเคลื่อนไหว

ผลการวิจัยพบว่า “สัทธานุภาพต่อเจ้าปู่ผ่านภูวงศ์” ทำหน้าที่เป็น ทุนวัฒนธรรมเชิงเคลื่อนไหว (Dynamic Cultural Capital) ที่มีบทบาทในการแปลงความทรงจำร่วมของชุมชนให้กลายเป็นการปฏิบัติทางสังคมและเศรษฐกิจผ่านกลไกของประชาคมตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขัน

สัทธานุภาพทำหน้าที่เป็น ตัวกลางเชิงวัฒนธรรม (cultural mediating mechanism) ที่เชื่อมโยงความเชื่อและความทรงจำเข้ากับการกระทำร่วมของสมาชิกในชุมชน โดยเปิดพื้นที่ให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ

ทั้งในรูปแบบพิธีกรรม การจัดงานวัฒนธรรม และการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้ความศรัทธาถูกแปรรูปจากมิติทางสัญลักษณ์ไปสู่มิติการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

ผลจากกระบวนการดังกล่าวนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน (Participation Rate) การขยายตัวของเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหมู่บ้านและภาคีต่าง ๆ (Network Density) และการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจในระดับพื้นที่ (Local Economic Value) ซึ่งสะท้อนบทบาทของสัทธานุภาพในฐานะกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงมิติทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจเข้าด้วยกัน

อภิปรายผล

พลวัตของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและความทรงจำร่วมของชุมชนบ่อพันขัน พบว่า ความทรงจำร่วมของชุมชนมีบทบาทสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์และฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในพื้นที่ โดยชุมชนบ่อพันขันได้คัดเลือกความทรงจำเกี่ยวกับ “ยุคแห่งความผาสุก” มาใช้เป็นฐานในการอธิบายตัวตนของชุมชนในปัจจุบัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความทรงจำร่วมทำหน้าที่เป็นกลไกทางสังคมในการสร้างความหมายและความเป็นเจ้าของร่วมของสมาชิกในชุมชน ซึ่งเอื้อต่อการรวมตัวและการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางสังคม กระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับ Halbwachs (1992) ที่เสนอว่าความทรงจำของสังคมเป็นกระบวนการสร้างความหมายร่วมของกลุ่ม และถูกใช้เพื่อยืนยันอัตลักษณ์ของชุมชนในบริบทปัจจุบัน

บทบาทของสัทธานุภาพต่อเจ้าปู่ผ่านภูวงศ์ในฐานะกลไกทางสังคมในการฟื้นฟูเครือข่ายความสัมพันธ์ของชุมชน พบว่า สัทธานุภาพต่อเจ้าปู่ผ่านภูวงศ์ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการสร้างและฟื้นฟูเครือข่ายทางสังคมของชุมชน โดยความศรัทธาได้กลายเป็นศูนย์กลางเชิงสัญลักษณ์ที่รวบรวมผู้คนให้เกิดความสัมพันธ์ร่วมผ่านสถานะของ “สิทธิสานุศิษย์” ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสัทธานุภาพทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงบรรทัดฐานที่สร้างความชอบธรรมให้บุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน กระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับ Geertz (1973) และ Turner (1967) ที่อธิบายว่าพิธีกรรมและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมมีบทบาทในการสร้างความหมายร่วมและความเป็นชุมชน (communitas) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ได้ขยายให้เห็นว่าความศรัทธามิได้หยุดอยู่ที่มิติทางสัญลักษณ์ แต่สามารถพัฒนาไปสู่กลไกการจัดการทางสังคมได้

กระบวนการสร้างประชาคมตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันในการจัดการทุนวัฒนธรรมเชิงเคลื่อนไหว พบว่ากระบวนการประชาคมตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการแปรความทรงจำและความศรัทธาให้กลายเป็น “ทุนวัฒนธรรมเชิงเคลื่อนไหว (Dynamic Cultural Capital)” ที่สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการมีโครงสร้างประชาคมและการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายทำให้ทุนวัฒนธรรมถูกนำไปใช้ในเชิงปฏิบัติได้อย่างเป็นระบบ กระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับ Bourdieu (1986) ที่เสนอว่าทุนวัฒนธรรมสามารถสร้างคุณค่าทางสังคมและเศรษฐกิจได้ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ได้ต่อยอดแนวคิดดังกล่าวโดยเสนอว่า “สัทธานุภาพ” ทำให้ทุนวัฒนธรรมมีลักษณะเชิงพลวัต (dynamic) กล่าวคือ สามารถเคลื่อนย้ายและแปรรูปเป็นพลังทางเศรษฐกิจผ่านกลไกของประชาคมและตลาดวัฒนธรรมได้ สอดคล้องกับ ธนภณ วัฒนกุล และพิชามญชุ์ ชัยดรุณ. (2568). ที่ศึกษาเรื่องทุนทางวัฒนธรรมกับการจัดเทศกาลวัฒนธรรมที่พบว่ารากฐานของความเชื่อร่วมกันมีผลอย่างยิ่งต่อการดำเนินการของประชาคม

ผลการประเมินผลกระทบต่อเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน พบว่า การจัดตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันสามารถสร้างผลกระทบต่อเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนในลักษณะของ “การหมุนเวียนทางเศรษฐกิจทั้งระบบ” มากกว่าการเพิ่มรายได้เฉพาะส่วน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกิจกรรมตลาดวัฒนธรรมมีลักษณะเป็นพื้นที่เศรษฐกิจที่เชื่อมโยงการใช้จ่ายของผู้เข้าร่วมไปยังหลายภาคส่วน เช่น การเดินทาง อาหาร ที่พัก และบริการในชุมชน ส่งผลให้เกิดแรงกระเพื่อมทางเศรษฐกิจในวงกว้าง ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะผู้ค้าในตลาดเท่านั้น ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับงานของ ประภาพร แสนโคตร และ พีรสิทธิ์ คำนวณศิลป์ (2563) ที่ศึกษาผลการดำเนินงานโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งพบว่า การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยใช้ทุนวัฒนธรรมสามารถเพิ่มรายได้ของชุมชนได้ในระดับที่มีนัยสำคัญ โดยรายได้ของชุมชนเพิ่มขึ้น

ในภาพรวมของพื้นที่ ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงกิจกรรมหลักเท่านั้น สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของเศรษฐกิจชุมชนที่มีความเชื่อมโยงกันเป็นระบบ

องค์ความรู้ใหม่

งานวิจัยนี้เสนอแนวคิด “ทุนวัฒนธรรมเชิงเคลื่อนไหว (Dynamic Cultural Capital)” โดยขยายกรอบของ Pierre Bourdieu ว่าทุนวัฒนธรรมสามารถทำหน้าที่เป็นพลังเชิงปฏิบัติการได้ผ่าน “สัทธานุภาพ” ในฐานะกลไกตัวกลางที่เชื่อมความทรงจำร่วมกับการกระทำของชุมชน กระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิดการรวมตัวของประชาคมและการจัดการตลาดวัฒนธรรม จนสามารถแปรรูปทุนวัฒนธรรมไปสู่มูลค่าทางเศรษฐกิจในระดับชุมชน องค์ความรู้นี้สังเคราะห์เป็นโมเดล “ความทรงจำร่วม ⟶ สัทธานุภาพ ⟶ ประชาคม ⟶ เศรษฐกิจฐานราก” ทั้งนี้ การเกิดขึ้นของกลไกดังกล่าวขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของความเชื่อร่วม โครงสร้างประชาคม และการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย จึงเป็นกรอบอธิบายใหม่ที่เชื่อมโยงวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจในบริบทชุมชนอย่างเป็นระบบ ซึ่งมีลำดับการทำงานดังนี้

ภาพที่ 4 องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย ที่มา: ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยใช้เครื่องมือ NotebookLM (Google, 2025)

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาพลวัตของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและความทรงจำร่วม พบว่า ชุมชนบ่อพันขันมีการคัดเลือกและตีความความทรงจำเกี่ยวกับวิถีชีวิตในอดีตมาใช้เป็นฐานในการฟื้นฟูอัตลักษณ์ และสร้างความต่อเนื่องของความสัมพันธ์ทางสังคมในบริบทปัจจุบัน

ผลการวิเคราะห์บทบาทของสัทธานุภาพต่อเจ้าปู่ผ่านภูวงศ์ พบว่า ความศรัทธาทำหน้าที่เป็นกลไกทางสังคมในการรวมผู้คนและฟื้นฟูเครือข่ายความสัมพันธ์ของชุมชน ผ่านการสร้างสถานะร่วมและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรม

ผลการศึกษากระบวนการสร้างประชาคมตลาดวัฒนธรรม พบว่า ประชาคมทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการจัดการทุนวัฒนธรรม โดยแปรความทรงจำและความศรัทธาให้กลายเป็น “ทุนวัฒนธรรมเชิงเคลื่อนไหว” ที่สามารถนำไปสู่การพัฒนากิจกรรมและผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม

ผลการประเมินผลกระทบต่อเศรษฐกิจฐานราก พบว่า การจัดตลาดวัฒนธรรมสามารถสร้างการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจในระดับชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ และมีส่วนในการขยายโอกาสทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการในพื้นที่และชุมชนใกล้เคียง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 อำเภอหนองฮี และเทศบาลตำบลเด่นราษฎร์ ควรสนับสนุนการพัฒนาตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันให้เป็นพื้นที่วัฒนธรรมมีชีวิต (Living Cultural Space) โดยส่งเสริมการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องและยึดกระบวนการประชาคมเป็นกลไกหลักในการบริหารจัดการ

1.2 ควรบูรณาการตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขันเข้ากับเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของเมืองสุวรรณภูมิ เพื่อขยายโอกาสทางเศรษฐกิจของชุมชนและสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจวัฒนธรรมในระดับพื้นที่

1.3 ควรส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์และกิจกรรมสร้างสรรค์จากทุนวัฒนธรรมของชุมชน เช่น อาหารพื้นบ้าน การสาธิตการต้มเกลือ และศิลปะการแสดงพื้นบ้าน เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและสร้างอัตลักษณ์ของพื้นที่

2. ข้อเสนอแนะด้านการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของตลาดวัฒนธรรมบ่อพันขัน เพื่อประเมินความยั่งยืนของการใช้ทุนวัฒนธรรมในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก

2.2 ควรศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการจัดการทุนวัฒนธรรมของชุมชนบ่อพันขันกับพื้นที่วัฒนธรรมอื่นในภูมิภาคทุ่งกุลาร้องไห้หรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อขยายองค์ความรู้เชิงพื้นที่

2.3 ควรศึกษาบทบาทของความศรัทธา ความทรงจำร่วม และเครือข่ายทางสังคม ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจวัฒนธรรมของชุมชนในบริบทพื้นที่อื่น ๆ เพิ่มเติม เพื่อพัฒนาเป็นโมเดลเชิงทฤษฎีที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ในวงกว้าง

เอกสารอ้างอิง

ขาว สมอาษา. (2565). *ตำนานบ่อพันขัน*. มหาสารคาม: อภิชาตการพิมพ์.

เดช ภูสองชั้น. (2545). *ประวัติศาสตร์สามัญชน: คนทุ่งกุลา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

ธนภณ วัฒนกุล และ พิชามญชุ์ ชัยดรุณ. (2568). *รักษ์เกิดที่บ้านเก่า สู่พลวัตในเทศกาลฟื้นทุนวัฒนธรรม โครงการวิจัยการพัฒนาเมืองแห่งทุนวัฒนธรรมที่ยั่งยืนและเครือข่ายย่านวัฒนธรรมชุมชน ระยะที่ 1 และ 2*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ประภาพร แสนโคตร และ พีรสิทธิ์ คำนวณศิลป์. (2563). ผลการดำเนินงานโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาขอนแก่น, 7*(4), 300-309.

ปริญ ภัทรปัญญากูร และ นรินทรา มิ่งโอโล. (2568). สิทธิสานุศิษย์: ประวัติศาสตร์และความทรงจำช่วงสงครามเย็นในฐานะทุนวัฒนธรรมเชิงเคลื่อนไหวของชุมชนภูเขียว–ถ้ำผาน้ำทิพย์ จังหวัดร้อยเอ็ด. *วารสารสังคมศาสตร์ปัญญาพัฒน์, 7*(4), 73–92.

ปริญ ภัทรปัญญากูร. (2567). *การฟื้นฟูและสืบสานประเพณีการไหว้บ่อพันขันเพื่อปลูกจิตสำนึกเยาวชนและสร้างเศรษฐกิจฐานรากผ่านตลาดวัฒนธรรม ข้าว–ปลา–เกลือ*. กรุงเทพฯ: กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (ววน.) และ หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)

พระปลัดขาว คุตฺตธมฺโม. (2566). *ตำนานบ่อพันขัน*. ร้อยเอ็ด: จันทรเกษมการพิมพ์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2546). *แอ่งอารยธรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

สีลาภรณ์ บัวสาย และ ธนภณ วัฒนกุล. (2568). *การจัดการทุนวัฒนธรรมไทย: ทฤษฎีและการปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุกัญญา เบาเนิด. (2553). *โบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้*. อุบลราชธานี: สำนักศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). California: Greenwood.

Crang, M. (1998). *Cultural geography*. London: Routledge.

Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books.

Gibson-Graham, J. K. (2005). *A postcapitalist politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Google. (2025). *NotebookLM (AI tool for knowledge synthesis and visualization)*. Retrieved from https://notebooklm.google.com.

Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. Chicago: University of Chicago Press.

Howkins, J. (2001). *The creative economy: How people make money from ideas*. London: Penguin.

Sauer, C. O. (1925). The morphology of landscape. *University of California Publications in Geography, 2*(2), 19–54.

Tuan, Y.-F. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Turner, V. (1967). *The forest of symbols: Aspects of Ndembu ritual*. Ithaca: Cornell University Press.